

MARIA LIPKA

PRZYCZYNEK DO BIOGRAFII WOJCIECHA JASTRZĘBOWSKIEGO

Postać wybitnego twórcy i zasłużonego pedagoga W. Jastrzębowskiego została wyczerpująco naświetlona w pracy zbiorowej poświęconej jego osobie¹ oraz w książce K. Piwockiego, dotyczącej historii Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie².

Z licznych pozostałych materiałów źródłowych, związanych z Wojciechem Jastrzębowskim, kilkanaście fragmentów zawartych jest tylko w pierwszej z wymienionych wyżej pozycji.

Wojciech Jastrzębowski był jednym z tych, którzy swoimi projektami i działaniami nadawali kształt szkolnictwu artystycznemu różnych szczebli, a zdobyte przy tym doświadczenie, ujęte w ramy założeń teoretycznych i programów, warto i dziś przypomnieć. Od kilkunastu lat przy wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach zaczęto tworzyć nowe kierunki studiów, mające przygotowywać kadry specjalistów wychowania plastycznego. Z uwagi na stosunkowo krótki okres istnienia nie wypracowały one jeszcze swego zdecydowanego profilu, o czym świadczą dość częste zmiany siatki planów studiów i programów,

---

¹ Praca zbiorowa, Wojciech Jastrzębowski 1884 - 1963, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1971.

² K. Piwocki, Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904 - 1964, Wrocław - Warszawa - Kraków 1965.

będących wynikiem decyzji ogólnych czy też podejmowanych przez zespoły pedagogów, w ramach jakie daje samodzielność uczelni

W tej sytuacji właśnie na łamach niniejszego Rocznika Naukowo-Dydaktycznego poświęconego wychowaniu plastycznemu warto przypomnieć - dla ewentualnych porównań i dyskusji - dwie, mające już dziś wartość historyczną, propozycje autorstwa Wojciecha Jastrzębowskiego.

Są to: "Program studium dla kandydatów na nauczycieli rysunków w szkołach średnich" - wprowadzony w roku akademickim 1928/29³ oraz wykład wstępny do przedmiotu kompozycja brył i płaszczyzn⁴, który to przedmiot i dziś jest jednym z podstawowych na studiach plastycznych. Wojciech Jastrzębowski opracował całościowy "Projekt programu przedmiotu kompozycja brył i płaszczyzn", który zachował się wraz z pełnym kompletem około 120 fotografii, przedstawiających prace studenckie, będące realizacją całego cyklu tego programu na I i II roku studiów.

ZAŁĄCZNIK nr 1

Program studium dla kandydatów na nauczycieli rysunku w szkołach średnich

§ 1. Studium dla kandydatów na nauczycieli rysunku w szkołach średnich utworzone jest przy Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie na podstawie rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 7 października 1924 roku

---

³ Archiwum ASP, sygn. BP - 4, teczką nr 9.

⁴ Autorka wykorzystała materiały przekazane do Biblioteki Instytutu Wzornictwa Przemysłowego przez córkę Wojciecha Jastrzębowskiego, Panią Halinę Jastrzębowską-Sigmund.

w sprawie organizacji studiów i egzaminów z rysunku jako przedmiotu nauczania w szkołach średnich (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., nr 18 z 1924 roku, poz. 186).

§ 2. Studium dla kandydatów na nauczycieli rysunku jest czteroletnie i program nauki na I-ym i II-im roku studium jest identyczny z programem Akademii na Kursie Ogólnym Malarstwa. Do zapisania się na III rok studiów wymagane jest świadectwo półdyplomowe. Ogólny plan obowiązkowych wykładów i ćwiczeń oraz wymiar ich godzin jest następujący:

Rok stu- diów	Przedmiot	Liczba godzin tygodniowo			
		półrocze I		półrocze II	
		wykl.	ćw.	wykl.	ćw.
1	2	3	4	5	6
I	Rysunek i malarstwo	-	20	-	20
	Akt wieczorny	-	10	-	10
	Kompozycja brył i płaszczyzn	-	4	-	4
	Liternictwo	2	-	2	-
	Perspektywa odręczna	-	2	-	2
	Kreślenia	-	4	-	4
	Anatomia	2	2	2	2
Historia sztuki	2	-	2	-	
II	Rysunek i malarstwo	-	20	-	20
	Akt wieczorny	-	10	-	10
	Kompozycja brył i płaszczyzn	-	4	-	4
	Perspektywa odręczna	-	4	-	4
	Perspektywa wykreślna	1	1	1	1
	Historia sztuki	4	-	4	-
Sztuka ludowa	2	-	2	-	
III	Malarstwo	-	20	-	20
	Akt wieczorny	-	10	-	10
	Modelowanie*	-	4	-	4
	Techniki metalowe*	-	4	-	4
	Historia sztuki polskiej	2	-	2	-

1	2	3	4	5	6
IV	Grafika artystyczna	-	2	-	2
	albo użytkowa	-	2	-	2
	Wnętrze	-	2	-	2
	Ceramika*	-	6	-	6
	Stolarstwo*	-	2	-	2
	Tkactwo kilimowe	-	4	-	4
	albo zakardowskie*	-	4	-	4
	Książka i liternictwo*	2	2	2	2
	Introrigatorstwo*	1	3	1	3
	Dydaktyka	2	1	2	1

Uwaga: Z przedmiotów oznaczonych gwiazdką wymagane jest zaliczenie jednego semestru. Jeden z tych przedmiotów student obiera dowolnie jako specjalność, w myśl § 3, ust. 4 rozporządzenia z dnia 7 października 1924 roku i przerabia go w ciągu dwóch półroczy.

ZAŁĄCZNIK nr 2

Wykład wstępny do przedmiotu

Kompozycja brył i płaszczyzn

Współczesna wiedza i nauka znakomicie rozszerzyły nasz pogląd na istotne wartości sztuki i utwierdziły nas w przekonaniu, że człowiek od zarania swej egzystencji na ziemi tworzył to, co kulturą materialną nazywamy. Przedmioty i formy (broń, narzędzia, sprzęty, wizerunki itd.), które wytwarzał w odwiecznej naturalnej dążności do urządzania na swoją modłę surowego i fantastycznego świata przyrody, dały początek temu, co jako sztuka plastyczna jest integralną częścią kultury - jej obliczem widzialnym.

Przeglądając rozwój tej twórczości człowieka, spostrzegamy jakby dwa różnorodne jej nurty. Jeden - to pragnienie odtworzenia pewnych zjawisk otaczającego go świata, dążność do zadokumentowania i utrwalenia rysunkiem rzeźbą i kolorem widzianych zwierząt, ludzi, przedmiotów i zdarzeń. Drugi nurt wywodzi się jakby z chęci budowania form nie istniejących w

naturze, a powstających z własnego pomysłu i fantazji - tworzonych dla jakiegoś określonego celu.

Cały świat form i przedmiotów objętych twórczością plastyczną wypływa z zamięłowania do kontemplacji natury lub też z dążności do poszukiwania i nadawania otoczeniu celowego, wciąż nowego kształtu i wyrazu. Trudno oczywiście byłoby znaleźć przykłady całkowicie jednorodnej twórczości, pozbawionej jednego z tych pierwiastków w zupełności. Dla ułatwienia sobie obserwacji i zrozumienia przejawów twórczości plastycznej (i to od najwcześniejszych jej dowodów) warto sobie uzmysłowić te dwie jakby tendencje początkowe.

Pierwotny myśliwiec, rysując na kości lub na ścianie grotty znane powszechnie mamuty, łosie, konie i inne zwierzęta, starał się jak najdokładniej powtórzyć kształty tych stworzeń tak, jak je widział w naturze. I tenże pierwotny człowiek, tworząc pierwsze przedmioty pomocne dla jego życiowych potrzeb, tworzył i kojarzył formy nie powtarzające tego, co nokoło siebie spostrzegał, a oparte wyłącznie na jego własnym zrozumieniu i wycuciu.

Na ukształtowanie tych form wybitnie wpływał materiał i narzędzie, które zostały użyte. Miały one też zawsze ścisły związek z jakimś realnym zapotrzebowaniem fizycznej, użytkowej natury.

Te dwa nurty, w jakich powstawała twórczość plastyczna człowieka, przewijają się przez wszystkie szczeble rozwoju kultury. Dzieje różnych narodów dawały przywileje to jednej, to znów drugiej formie twórczości pod wpływem różnych potrzeb życiowych, obyczajów, wierzeń religijnych... Można by w nieskończoność mnożyć przykłady od starożytnych do najświeższej doby i odnajdywać różnorakie przyczyny czy podniety, które nadawały sztuce takie lub inne formy. Sztuka rozkwitała i przegasała we wszystkich miejscach naszego globu, w których osiedlił się człowiek. Gdziekolwiek odkrywamy dziś szczątki zamierzchłych kultur, wszędzie znajdujemy dzieła sztuki lub okru-

chy tych dzieł, stworzonych przez człowieka dla człowieka.

Odkrycia te są też dowodem, że nowe, coraz bardziej urozmaicone formy życia wymagają stale nowych kształtów. Stałej potrzebie ulepszeń technicznych odpowiadają rozliczne wynalazki, nie poprzestające przecież na samym pomysle technicznym – każdy z nich musi być wyrażony konkretnym kształtem, zostaje więc przyobleczony w formę plastyczną widzialną i dotykalsną, realizującą jak najbardziej celowo myśl wynalazcy. Ta sfera działalności człowieka rozszerza pojęcie i zasięg sztuki na formy wszelkich przedmiotów użytkowych: budownictwa, sprzętów, narzędzi i maszyn, środków przewozowych itd., powstających z myśli i ręki człowieka.

Aczkolwiek kształty przedmiotów użytkowych nie są formami zaczerpniętymi bezpośrednio z natury, w przyrodzie można znaleźć odpowiedniki wszystkich zasadniczych form kształtowanych przez człowieka. Koło widzimy na tafli spokojnej wody, w którą rzucono kamień, w sylwecie słońca lub księżyca i w przekroju ściętego drzewa. Wszelkie figury geometryczne odnajdujemy w kryształach. Wszystkie, najfantastyczniejsze nawet sylwety, linie i elementy możemy obserwować w przyrodzie. Dotyczy to nie tylko samej formy, lecz i walorów, barw i faktury. Człowiek, który sam jest częścią tego świata, nie jest zdolny wyjść poza krąg zjawisk plastycznych naturalnego otoczenia. Wyobraźnia jego opiera się jakby na katalogu form stworzonych przez naturę

Gdy jednak szukamy kształtu dla jakiegokolwiek przedmiotu, nie w otaczającej nas przyrodzie znajdujemy zasadniczy impuls dla ukształtowania tej formy. Impuls daje nam przede wszystkim cel, któremu dany przedmiot ma służyć, materiał, z którego ma być utworzony, i możliwości konstrukcji, to jest budowy tego przedmiotu. Ważny wpływ na formę ma też narzędzie, którym zamierzamy dany przedmiot wykonać

W oczywistym i naturalnym rozwoju zadania, wola nasza uczynienia tego przedmiotu dziełem logicznym i harmonijnym,

a więc pięknym, musi uwzględnić i wyrazić w formie plastycznej przedmiotu wszystkie te impulsy: cel, materiał, konstrukcję i narzędzie.

Dla przykładu postawmy sobie jako zadanie zrobienie młota. Jakie wiadomości są nam potrzebne, aby w ogóle móc przystąpić do tego zadania? Musimy wiedzieć, do czego ten młot ma służyć oraz z jakiego materiału i jak może być wykonany. Dopiero wtedy, gdy będziemy mieli dokładnie określone te warunki, możemy przystąpić do zdecydowania ostatecznej formy naszego dzieła, formy, która - uwzględniając wszystkie potrzebne dla sprawnego działania młota cechy - utworzy rzecz celową i harmonijną w wyrazie plastycznym. Niezależnie od tego, czy młot, jako przedmiot tak ściśle użytkowy, może być dziełem sztuki, czy też nie, mamy tu na pewno do czynienia z zagadnieniem formy tego młota. Formy, którą musimy ukształtować - stworzyć.

A więc: formę przedmiotu wytwarza człowiek, kierując się potrzebą i przeznaczeniem tego przedmiotu, materiałem (tworzywem) i narzędziem, którymi rozporządza, oraz warunkami, w jakich się znajduje.

Utworzenie formy elementarnej (jednorodnej), a więc linii prostej, koła, kwadratu, trójkąta, kuli, sześcianu, walca, stożka i wielu innych prostych form pochodnych, nie przedstawia trudności. Trudności zaczynają się tam, gdzie zachodzi potrzeba utworzenia przedmiotu złożonego z kilku form odmiennych albo zestawu kilku lub wielu różnych przedmiotów w taki sposób, aby powstała jednolita i harmonijna całość. Tu powstaje problem kompozycji.

Kompozycja jest to utworzenie porządku, ładu z danych elementów. Porządek ten jest również uwarunkowany potrzebą i celami, którym ma służyć.

Jako przykład można przyjąć prostokąt płyty stołu, na którym przypadkowo i dowolnie rozrzucone są przedmioty potrzebne do pracy. Ułożenie tych przedmiotów w pewien system

tworzy kompozycję. Wytwarzają się pewne uprzywilejowane jakby kierunki, pewien rytm logicznie związany z celowością tego układu. To samo występuje przy planowaniu miasta czy też wsi, domu, pokoju - wreszcie kartki papieru, na której będziemy rysować, układać czy też malować.

Dla określania różnych układów i zależności kompozycyjnych posługujemy się pojęciami znanymi nam z obserwacji zjawisk natury, jak: rytm, równowaga, relatywizm, symetria i asymetria, podobieństwo i kontrast itd. Te pojęcia stanowią podstawowy szkielet każdej kompozycji plastycznej, a trafne i zgodne z osobistym wyczuciem artysty ich zastosowanie daje piętno twórczości, może też nadać rangę sztuki wykonanemu dziełu.

Powyższe uwagi mają Was wprowadzić w świat zagadnień, które w tej pracowni będziemy rozwiązywać praktycznie. Nie będziemy sobie narzucać żadnych kanonów ani prawideł obowiązujących kompozycję plastyczną. Będziemy dążyć jedynie do poznania rozlicznych zjawisk, leżących u podstawy powszechnie przyjętych pojęć i zmiennych kryteriów i do zdania sobie sprawy z ich wpływu na wyraz plastyczny każdego dzieła.

Przepracowanie tą drogą szeregu ćwiczeń i zadań winno Wam dać sumę indywidualnych doświadczeń, na których każdy z Was będzie budował w przyszłości swą własną sztukę.

